

УДК 336.7.02

Храпкіна В.В.*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів**Макіївського економіко-гуманітарного інституту***Крутушкіна В.В.***асистент кафедри фінансів**Макіївського економіко-гуманітарного інституту***ОБОВ'ЯЗКОВЕ РЕЗЕРВУВАННЯ – ПОТУЖНИЙ ІНСТРУМЕНТ
ГРОШОВО-КРЕДИТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ****REQUIRED RESERVES – A POWERFUL INSTRUMENT
OF MONETARY REGULATION****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти обов'язкового резервування як потужного інструмента регулювання грошового ринку та банківської системи. Оцінено динаміку нормативів при формуванні банківських резервів з перших років застосування. Дано порівняльний аналіз впливу змін облікової ставки та нормативів обов'язкового резервування на банківську сферу та економічний сектор економіки. Висвітлено особливості мінімальних обов'язкових резервів в якості потужного важеля монетарної політики, які й обумовлюють специфіку їх застосування центральним банком.

Ключові слова: нормативи обов'язкового резервування в національній та іноземній валюті, облікова ставка, ефективне регулювання грошово-кредитного ринку, ліквідність банківської системи, регулювання кредитної діяльності банків, грошово-кредитний мультиплікатор, інструмент прямої дії, експансійна політика, рестрикційна політика.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены теоретические и практические аспекты обязательного резервирования как мощного инструмента регулирования денежного рынка и банковской системы. Дана оценка динамики нормативов при формировании банковских резервов с первых лет применения. Сделан сравнительный анализ влияния изменений учетной ставки и нормативов обязательного резервирования на банковскую сферу и экономический сектор экономики. Освещены особенности минимальных обязательных резервов в качестве мощного рычага монетарной политики, которые определяют специфику их применения центральным банком.

Ключевые слова: нормативы обязательного резервирования в национальной и иностранной валюте, учетная ставка, эффективное регулирование денежно-кредитного рынка, ликвидность банковской системы, регулирование кредитной деятельности банков, денежно-кредитный мультипликатор, инструмент прямого влияния, экспансионная политика, рестрикционная политика.

ANNOTATION

The article reviews the theoretical and practical aspects of reserve requirements, the powerful instrument, money market regulation and banking system. Reviewed dynamics of standards in the formation of bank reserves from the first years of application. The comparative analysis of the impact of changes in the discount rate and reserve requirements in the banking sector and the economic sector is done. The peculiarities of the minimum required reserves as a powerful lever of monetary policy, that consider the nature of their use by the central bank is overlited.

Keywords: ratios of reserve requirements in local and foreign currency, discount rate, the effective regulation of the money market, banking system liquidity, lending activities of banks regulation, monetary multiplier, instrument of direct action, expansionary policy, restriction policy.

Постановка проблеми. Одним із монетарних інструментів впливу на грошовий ринок та банківську систему є встановлення нормативів обов'язкових резервів, що являють собою визначений Національним банком у процентному вимірі розмір обов'язкових резервів до зобов'язань щодо залучених банком коштів. Обов'язковому резервуванню підлягають усі залучені банком кошти, за винятком коштів, залучених від банків-резидентів, міжнародних фінансових організацій та коштів, залучених на умовах субординованого боргу. Банки України формують обов'язкові резерви виходячи із встановлених Національним банком України нормативів обов'язкового резервування до зобов'язань щодо залучених банком коштів. Національний банк України може встановлювати для різних видів зобов'язань диференційовані нормативи обов'язкових резервів залежно від: строку залучення коштів (короткострокові зобов'язання банку, довгострокові зобов'язання банку); виду зобов'язань у розрізі валют (національна, іноземна, у т. ч. у банківських металах); суб'єктів (юридичні/фізичні особи, резиденти/нерезиденти) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню основних інструментів грошово-кредитної політики, а саме питанням обов'язкового резервування, присвятили праці такі зарубіжні науковці та практики, як: С. Деміралп, Д. Фарлі та ін. Значний внесок у формування теорії грошово-кредитного регулювання зробили провідні вітчизняні науковці: Б.П. Адамик, І.В. Бураковський, А.І. Гальчинський, О.В. Дзюблук, Л.О. Донченко, О.М. Іваницький, Л.В. Коротюк, В.Д. Лагутін, В. . Лисицький, І.О. Лютий, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, О.І. Петрик, М.І. Савлук, В.С. Стельмах, В.В. Юрчишин.

Так, на думку С. Деміралп і Д. Фарлі, більш низькі вимоги до норм резервування дозволили б укріпити долар на світовому ринку та зменшити рівень оподаткування депозитних установ [2].

В.С. Стельмах дійшов висновку, що найкращим рішенням для ефективного регулювання

грошово-кредитного ринку є поміркованість і зваженість у використанні такого інструмента монетарної політики, як норма обов'язкового резервування [3].

К.Л. Ларіонова, Г.І. Капінос досліджували сучасний стан грошово-кредитної політики [4]. О.Ю. Носов розглядає зміст механізму резервування та його розвиток у сучасних банківських системах, а також особливості застосування його різних форм [5]. Н.О. Тушницький займається питаннями методології монетарного інструментарію [6]. Д.І. Бойко, О.О. Коковіхіна, досліджуючи особливості застосування норм обов'язкових резервів для комерційних банків України, довели значний вплив цього інструменту на ліквідність банків та їх кредитоспроможність [7].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Безліч досліджень свідчить про складність та багатовимірність цього непростого напрямку економічної науки, тому проблема впливу використання норм обов'язкових резервів на банківську систему й економіку в цілому є вельми актуальною та цікавою для вивчення. Основою дійсного дослідження стало вивчення теоретичних та практичних аспектів обов'язкового резервування, особливостей та специфіки їх застосування центральним банком.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше обов'язкові резервні вимоги були засто-

совані у США у 1913 році з метою формування страхового фонду для гарантованої виплати депозитів. Згодом цей інструмент почали використовувати в інших країнах, зокрема в Німеччині (1948 р.), Франції (1979 р.), Великій Британії (1961 р.) [8].

В Україні механізм обов'язкових резервів як інструмент грошово-кредитної політики почав застосовуватися з 1992 року і на початковому етапі був одним із основних інструментів регулювання грошово-кредитного ринку. До 2000 року розмір обов'язкових резервів визначався узагальнено для усіх видів залучених коштів і становив на кінець 1992 року 13%, 1993 року – 25%, 1994–1997 рр. – 16,5%, 1999 року – 17% і у 2000 році – 15%.

Від 2001 року Національний банк почав застосовувати до визначення норм резервування диференційований підхід. Від кінця 2003 року до жовтня 2004 року від банків не вимагалось формування резервів за довгостроковими коштами, залученими в національній валюті від юридичних і фізичних осіб, тобто обов'язкове резервування здійснювалося за нульовою ставкою.

Упродовж 2007 року та січня-листопада 2008 року нормативи формування банками обов'язкових резервів та їх грошовий еквівалент, який щоденно на початок операційного дня необхідно було зберігати на кореспондент-

Таблиця 1.1

Динаміка нормативів обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів 01.07.2011–19.08.2014, %

Період дії	Нормативи обов'язкового резервування для формування банками обов'язкових резервів, %							
	за строковими депозитами юридичних та фізичних осіб			за коштами на поточних рахунках та депозитами на юридичних та фізичних осіб		за коштами, залученими банками від банків-нерезидентів та інших фінансових організацій-нерезидентів		
	у національній валюті	в іноземній валюті		у національній валюті	в іноземній валюті	у національній валюті	в іноземній валюті (крім російських рублів)	у російських рублях
	коротко-строкові	довго-строкові						
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
01.07.2011-29.11.2011	0	6	2	0	8	0	2	2
30.11.2011-30.03.2012	0	7,5	2	0	8	0	2	2
31.03.2012-29.06.2012	0	8	2	0	8,5	0	2	0
30.06.2012-30.06.2013	0	9	3	0	10	0	3	0
					нефінансові корпорації	домашні господарства		
01.07.2013-29.09.2013	0	10	5	0	10	15	0	5
30.09.2013-18.08.2014	0	10	7	0	10	15	0	5
з 19.08.2014	0	10	7	0	10	15	0	5

ському рахунку банку в НБУ, залишалися незмінними [9].

У період загострення кризової ситуації на фінансовому ринку наприкінці 2008 року НБУ лібералізував вимоги до формування банками обов'язкових резервів для стимулювання укладання депозитно-кредитних угод у національній валюті. Зокрема, з 5 грудня 2008 року ставка нормативу обов'язкового резервування за залученими коштами в національній валюті була встановлена на рівні 0%. Інша ситуація склалася із нормативами в іноземній валюті. Зменшення їх за строковими вкладками з 05.12.2008 року змінилося підвищенням з 05.01.2009 року за строковими вкладками до 4%, тобто до попереднього рівня, та за коштами на поточних рахунках і вкладками на вимогу до 7%, тобто збільшення становило 2%. З 01.02.2009 року НБУ ввів новий норматив обов'язкового резервування за коштами інших банків нерезидентів та інших небанківських фінансових посередників нерезидентів, ставку якого встановив на рівні 2%, котрий був незмінним до 30.06.2011 року.

У 2011 році Національний банк двічі посилював вимоги до формування банками обов'язкових резервів. Зокрема, було зменшено розміри можливого зарахування для покриття обов'язкових резервів придбаних банками цільових облігацій внутрішніх державних позик України (випущених з метою фінансування заходів, пов'язаних з Євро-2012) з 100% до 50% їх номінальної вартості. Водночас було оптимізовано нормативи обов'язкового резервування в напрямку створення більш преференційних умов залучення банками довгострокових коштів (табл. 1.1). Крім того, Національний банк регулярно проводив операції з мобілізації коштів банків, загальний обсяг яких за 2011 рік становив 166,8 млрд грн. За допомогою таких заходів Національному банку вдалося зв'язати значну частку вільної ліквідності банківської системи, що сприяло стабілізації ситуації на валютному ринку, збільшенню внутрішньої вартості гривні та покращенню ринкових очікувань та в результаті – зменшенню інфляції [10].

З 01.07.2011 року відстежується стійка тенденція до збільшення нормативів обов'язкових резервів за усіма статтями, а з 01.07.2013 року диференціюється щодо коштів на поточних рахунках та депозитів на вимогу нефінансових корпорацій та домашніх господарств, обсяги яких зберігаються й дотепер і становлять: для нефінансових корпорацій – 10%, для домашніх господарств – 15% (ця стаття демонструє найбільшу зміну з 8% у 2011 році до 15% – у 2014 році, тобто у 1,9 рази). З 19 серпня 2014 року діє норма, що зобов'язує банки зберігати 20% обов'язкових резервів на окремому рахунку в НБУ, підвищивши можливість банків в управлінні ліквідністю.

Д.І. Бойко, О.О. Коковіхіна доводять, що зміна обсягів кредитування на 69,5% зале-

жить від зміни норм обов'язкових резервів. Так, у 2006–2007 рр. зі зниженням нормативу обов'язкового резервування в національній валюті значно зросли обсяги кредитування. Високий рівень залежності ліквідності банківської системи від середнього розрахункового нормативу обов'язкового резервування свідчить про значущість цього інструменту грошово-кредитної політики. А тому, проводячи політику обов'язкового резервування, можна досягти таких цілей: стимулювати проведення депозитно-кредитних угод у національній валюті; зменшити операції банків у іноземній валюті шляхом збільшення їх витратності для банків; зменшити валютний ризик; обмежити зовнішнє короткотермінове кредитування, яке відбувалося в іноземній валюті [7].

Інший впливовий інструмент монетарної політики – це облікова ставка, яка в грошово-кредитному регулюванні є базовим орієнтиром для суб'єктів економіки. При маніпулюванні обліковою ставкою регулятор переслідує певні цілі та повинен передбачати наслідки, що мають відбуватися в банківській та економічній сферах. Результати впливу змін облікової ставки представлені у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2
Вплив облікової ставки на банківську сферу та економічний сектор економіки [11]

Зниження облікової ставки	Підвищення облікової ставки
Зростання обсягів рефінансування банків	Скорочення обсягів рефінансування банків
Здешевлення кредитних ресурсів розширює можливості банків до здійснення запозичень у НБУ та на міжбанківському ринку, що у свою чергу зменшує вартість кредиту комерційних банків для реального сектора економіки.	Подорожчання кредитних ресурсів обмежує можливості отримання кредитів комерційними банками, що у свою чергу впливає на ринкову вартість кредитів роблячи їх менш доступними для реального виробництва.
Розгортання інфляційних процесів грошей	Стимування інфляційних процесів
Падіння обмінного курсу національної валюти в результаті відпливу капіталу за кордон у країні, де облікова ставка вища.	Зростання обмінного курсу національної валюти за рахунок стимулювання припливу капіталу із-за кордону з країн, де облікова ставка нижча.
Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних банків	Зниження конкурентоспроможності вітчизняних банків

При застосуванні нормативів обов'язкового резервування як важелю монетарної політики регулятором переслідується мета страхування банків від втрати ліквідності та забезпечення можливості виконання ними зобов'язань перед клієнтами, а також використовується функція регулювання кредитної діяльності банків, яка в свою чергу здатна змінювати обсяг грошової маси. Так, збільшення норми обов'язкових ре-

зервів призводить до замороження частини коштів комерційних банків на рахунках НБУ, в результаті відбувається скорочення їх ресурсної бази для подальшого здійснення кредитної діяльності, зростання ставок за кредитами, обмеження можливості збільшення грошової пропозиції, цим самим зменшуючи грошово-кредитний мультиплікатор. Дана схема активно використовується центральним банком з метою подолання антиінфляційних процесів, а стимулювання інвестиційної діяльності банків забезпечується зниженням норми обов'язкових резервів, що призводить до збільшення пропозиції грошей та зростання грошової маси в обігу.

Мінімальні обов'язкові резерви як монетарний інструмент мають свої особливості, які зумовлюють специфіку його застосування центральним банком у своїй грошово-кредитній політиці:

– резервні вимоги – потужний засіб грошово-кредитного регулювання, адже навіть невеликі зміни норми резервів призводять до значних змін в обсягах вільних ресурсів банків та ще більших змін через дію мультиплікатора в обсягах їх кредитних вкладень;

– дія цього інструмента недостатньо керована, оскільки пов'язана із мультиплікативним ефектом;

– резервні вимоги обов'язкові для виконання всіма банками, тому є жорстким інструментом прямої дії;

– мінімальні обов'язкові резерви є постійно діючим довгостроковим інструментом грошово-кредитної політики на відміну від інших монетарних інструментів, що застосовуються залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку [12].

Висновки. Проводячи політику обов'язкового резервування, серед інших, можна досягти таких цілей: стимулювати проведення депозитно-кредитних угод у національній валюті; зменшити операції банків у іноземній валюті шляхом збільшення їх витратності для банків; зменшити валютний ризик; обмежити зовнішнє короткотермінове кредитування, яке відбувалося в іноземній валюті. Отже, при прийнятті рішення щодо застосування експансійної чи рестрикційної політики Національному банку необхідно виважено використовувати поточну ситуацію на грошовому ринку, передбачати можливі перспективи його розвитку, оскільки процентні маніпуляції виступають гучним сигналом, що попереджує економічних суб'єктів про наміри

держави щодо спрямованості грошово-кредитної політики та впливає на формування їх поведінки і тому стають підґрунтям для подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про затвердження Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів для банків України та філій іноземних банків в Україні [Електронний ресурс] / Постанова Правління НБУ від 16 березня 2006 року № 91. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06>.
2. S. Demiralp, D. Farley / Journal of Banking & Finance 29(2005) 1131–1152 Declining required reserves, funds rate volatility, and open market operations.
3. Стельмах В.С. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В.С. Стельмаха. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с.
4. Ларіонова К.Л. Сучасний стан та перспективи змін грошово-кредитної політики України / К.Л. Ларіонова, Г.І. Капінос // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 1. – Т. 1. – С. 136-141.
5. Носов О.Ю. Розвиток механізму резервування у банківській системі України / О.Ю. Носов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biolo/nvntu/16_5/204_Nosow_16_5.pdf.
6. Тушницький Н.О. Методологія дослідження монетарного інструментарію центрального банку / Н.О. Тушницький // Формування нової парадигми економічної освіти в Україні : зб. наук. статей учасників Міжнародної наук.-метод. конф. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2000. – С. 58-59.
7. Бойко Д.І. Використання норм обов'язкових резервів у грошово-кредитній політиці України / Д.І. Бойко, О.О. Коковіхіна // Економіка та управління підприємствами. – № 3-4. – 2011. – С. 45-47.
8. Адамик Б. П. Національний банк і грошово-кредитна політика : навч. посіб. / Б. П. Адамик. – Тернопіль : Карт-бланш, 2002. – 278 с.
9. Основні тенденції грошово-кредитного ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
10. Монетарний огляд за 2011 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=104460>.
11. Мордань Є.Ю. До питання про поведінкові інструменти регулювання банківської системи / Є.Ю. Мордань // Тези доповідей міжнародної науково-практичної конференції «Реформування економіки в контексті міжнародного співробітництва» (29-30 листопада 2013 року) / Наукове об'єднання «Economics». – Сімферополь, 2013, ч. 3. – С. 35-38.
12. Монетарна політика Національного банку України: сучасний стан та перспективи змін / За ред. В.С. Стельмаха. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України, УБС НБУ, 2009. – 404 с.